

ЕДЕН ПРЕДЛОГ ЗА РЕШАВАЊЕ НА МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ НА ПРЕТСТОЈНАТА МИРОВНА КОНФЕРЕНЦИЈА ОД ДЕКЕМВРИ 1918 ГОДИНА

Британската дипломатија, во духот на нејзината традиционална темелност, своите подготовки за настапување на претстојната Мировна конференција ги вршела врз основа на темелни проучувања. Во текот на Првата светска војна во Министерството за надворешни работи на Велика Британија е формирана специјална Историска секција /Historical Section of the Foreign Office/ чија задача била „да обезбедува за Британската делегација на Мировната конференција во најсоодветна форма информации-географски, економски, историски, социјални, религиозни и политички-за разни земји, области, острови и др.“¹. Во оформувањето на ставовите, секако, дипломатските извештаи и понатаму имаат значајна улога, но во текот на Првата светска војна, засилено е и ангажирањето на службите при војската. Во поглед на Македонија присуството на британската војска во Солун е од посебна важност за поблиското следење на состојбите. Интересно е да се одбележи дека повеќегодишниот генерален конзул на В. Британија во Солун, (од 1908 до 1914) Хари Х. Лемб /Harry H. Lamb/ за време на војната, полковник во Солун и понатаму е еден од информаторите со повеќестран интерес. Оттука и настојувањето да се презентира едно негово размислување за можноста како да се реши македонското прашање на претстојната Мировна конференција.

Со наслов „Сугестии за решавање на македонското прашање“ /Suggestions for solution of the question of Macedonia“/, се настојува да се разгледаат можните начини на решавање на македонското прашање за да се избегне тоа и „понатаму да претставува таква опасност ако не се донесат адекватни решенија на претстојната Мировна конференција“. Ова е само еден од бројните предлози и размислувања, од дипломати, политичари, публицисти и др. што се среќаваат во текот на Првата светска војна. Како што може да се види од белешката направена во Министерството, овие сугестии не наишле на целосно прифаќање, особено не поради британските интереси за Грција. Во британското Министерство за надворешни работи, како и во британската јавност, многу повеќе

¹ Macedonia, Historical Section of the Foreign Office -No 21.-London:1920,-Editorial Note.

внимание е посветено на Меморандумот за решавање на македонското прашање од 26 февруари 1919 година составен од истакнатиот новинар Џејмс Баучер кој бил доставен и до британската влада и до американскиот претседател Вудро Вилсон².

„Сугестиите“ од полковниот Лемб се на 8 страници текст отчука на машина за пишување. Го даваме во превод во целина. Истиот се наоѓа во Државниот архив на Велика Британија (Public Record Office- FO 371/3159), како и во ДАРМ, мф-1034.

*

* *

Извештајот од Солун е примен во Форин Офис на 20 декември 1918 г., заведен под бр. 209257 и како предмет „Балкан-Грција“ од „Полковникот Лемб до Сирил Клерк /Sirill Clerk ?/“ на кориците на предметот е следната забелешка направена од службата во Форин Офис:

„Што се однесува до Грчка Македонија, одземањето на територии од Грција изгледа тешко прифатливо, бидејќи сегашната граница на запад од Вардар е добра природна планинска-додека население има малку и мешано. Што се однесува до Српска Македонија, во друг извештај е изнесено дека, додека бугарското чувство е јако во областите источно и на Вардар, населението на Монастирската /Битолската/ област (кое е мешано, а во градот Монастир /Битола/ има најмногу погрчени Власи) не се чувствува како бугарско, (иако тие можеби ги претпочитаат Грците одошто Србите).“

Белешката ја направил на 21 декември и ја потпишал со иницијали Л.Ц.

*

* *

Солун, 7 декември 1918.

Драги сер Џорџ,

Жалам што морам да речам дека оваа недела нема ништо посебно интересно за соопштување.

Добруцанското прашање.. /во наредните два пасоса се прави осврт на активност на британските офицери и односот кон прашањето за Добруца-белешка на С.Г.-Ј./

Во прилог давам копија од мемоарот, што го завршив, а кој, верувам е испратен дома од страна на Генералот. Во отсуство на каков било соодветен материјал можеби е нужно груб и веројатно неточен, но што се однесува до заклучоците тие го изразуваат моето убедување.

Верувајте ми, искрено Ваш,

Хари Х. Лемб /Harry H. Lamb/

² Види Христо Андонов-Полјански, Велика Британија и Македонското прашање на Париската мировна конференција во 1919 година, Скопје, 1973, стр. 65-68 и стр. 88-89.

Македонското прашање, како што сега ѝ е познато на оваа генерација, ја има својата генеза во постапката на Берлинскиот конгрес во 1878 година за разбивање на „Голема Бугарија“ од Сан Стефано. Тоа беше познато како едно од трајните опасности за мирот во Европа, барем по 1903 г. и тоа ќе продолжи да претставува таква опасност сè додека не се пронајде соодветно решение на претстојната Мировна конференција.³

Грубо речено, постојат два вида аргументи општо прифатени во дискусиите за конечното уредување на Македонија.

Еден од овие е, дека ќе биде невозможно за Антантата да се обратат до Грците, кои се бореа на нивна страна, а уште повеќе до Србите, со чија храброст и издржливост успехот од последните напредувања е толку карактеристичен, да отстапат на поразениот непријател некој дел од териториите што тие ги извојувале за себе во 1912-1913 година, а кои сега ги реокупираат како резултат на новите победи. Според ова гледиште, областа позната како Македонија мора да остане поделена на база на сегашните заземени територии, секој дел од населението кое нема да биде задоволно со овие аргументи да се остави слободно, или да му се остави одреден период, во кој, да емигрира во земјата според неговата желба.

Ова е многу природен и разбирлив вид за аргументирање, и таков на кој сигурно ќе се искажат симпатиите на тие што соработуваа со Србите во текот на војната, но, според мислењето на оние што поблиску ја познаваат Македонија, тоа е несериозно и спротивно на вистинските интереси на самата земја, останувајќи отворен на сериозните забелешки дека на тој начин ќе биде оставена значителна и компактна област, скоро целосно зафатена со население од бугарска раса или, што е најбитно согледување во врска со ова, кои биле образувани да се сметаат самите себе за Бугари⁴, под власта на оние коишто не се припадници ниту на иста националност ниту на иста црква. Големите преселби на ова население во Бугарија би биле неспоиви со прокламираниот принцип на самоопределување, дури и ако тие не се суштински неправилни, а искуството од минатите петнаесет години е такво што го убедува скоро секого, кога околностите го доведат во контакт со ова прашање, ако тие се остават под владеење на оние што тие беа принудени да ги сметаат за смртни непријатели на нивниот народ, секако, ќе доведе до повик да се обноват истите интриги, истите екстремно славни немири и истите постапки на дивјачки репресалии видени во минатото, кои направија Македонија да биде жигосана како „Опасна зона на Европа“. Во врска со тоа треба да се одбележи најновиот разузнавачки извештај во кој веќе се известува за формирање на бугарски комитетски чети за да ги вознемируваат Србите во областа северно од Куприли /Велес/.

³ Париската мировна конференција започнала со работа на 18 јануари 1919 год.

⁴ Со ова се нагласува дека авторот се сомнева во бугарската свест на населението во Македонија. Така и во горенаведената книга „Македонија“ на историската секција на Форин Офис не се зборува за Бугари, туку за Словени во Македонија, како најголем дел од населението во Македонија.

Втората страна на аргументот е прашањето да биде третирано во широки и општи линии, т.е. одлуката да биде оставена на Конференцијата без осврнување на сегашните чувства било на Србите, било на Грците, но имајќи го во вид неговиот проблематичен ефект врз мирот на Блискиот Исток, а и консеквентните последици по општиот мир. Ваквата одлука би требало да биде заснована врз принципот на националноста, границите да бидат одредени толку блиску, колку што тоа е можно, да бидат компатибилни со географските и стратешките условија, на етнолошката линија. За жал, јасно е дека ниту една граница не може да биде исцртана во Македонија, која би обезбедила секое село или област во неа да ѝ бидат доделени на земјата на која поголемиот дел од населението би сметало дека припаѓа. Но сè уште би можело да се измислат такви граници со кои значителни и компактни блокови би се заштитиле од потпаѓање под погрешно знаме и оптимална емиграција, ефектуирани под контролата на силите од Алијансата пред нивното повлекување, може да ги распоредат релативно лесно малцинствата што се наоѓаат на секоја страна. Вака одредената граница би била наметната од Конференцијата со јасно позитивен нагласок дека Европа остро ќе го репресира кој било обид извршен од страна на некоја од заинтересирани земји без да го почитува ова.

Со овој метод на решавање, нема да има потреба од Грците да се бара враќање на позначајна територија источно од Вардар. Вистина е дека во целото нејзино северно крило од новите територии, вклучувајќи го и значајниот и многу оспоруваниот Серез, живее население кое е повеќе бугарско одошто грчко. Но изгледа дека источно од Вардар ова население како да е веќе раселено⁵, нешто што стратешки и во целина гледано прави скоро невозможно железничката линија од Солун до Драма, чијашто гранка природно води и до Кавала, би можела да остане без прекини во рацете на Грците. На запад од Дојран не постојат во волкава големина вакви разгледувања, а со многу ситни исклучоци, целото население на север од линијата Солун-Манастир /Битола/ не се Грци. Тешкотијата да се исцрта одбранбена граница по чисто етнолошка линија низ полето е секако непреодлива, но некои вакви модификации на постојната линија кои би го одземале од грчката администрација во целина негрчкото население од планиските предели на Меглен (Караџа-Даг) и тие на север од патот Флорина /Лерин/Билишта, може уште да бидат пожелни. Таквата модифицирана линија пробно е индицирана подолу но, таа секако има потреба од ревизија од страна на технички експерти на самото место.

Од друга страна Србија ќе биде потребно да биде повикана да ја предаде таканаречената „неспорена зона“ од 1912 г., која има население кое грубо може да се утврди на некои 600.000 души. Ова население, како и да е, всушност не се состои од вистински Срби, меѓу Христијаните кои се 75% од целото население, тие се Бугари со многу мала мешавина на патријаршисти, додека муслиманите се главно Помаци или Мохамедани Бугари. Има и малку Евреи уште останато во Манастир /Битола/, Куприли /Велес/ и Иштиб /Штип/, но јас дознав

⁵ Ова е последица од големите палења, уништувања и протерувања на населението во овој дел на Егејска Македонија извршено од грчката војска за време на Балканските војни, за што повеќе податоци има во извештајот на Карнегиевата комисија.

дека од таму многу голем број од ова население пред војната се раселило на разни места и тие на никој начин нема да влијаат врз аргументот.

Настрана од извесни сентиментални тагувања во врска со одвојувањето од Манастир /Битола/, чиешто оригинално заземање од Турците беше едно од нивните најголеми воени подвизи, предавањето на оваа територија малку би ги чинела Србите, кои порано немаа воопшто интерес за неа, кога тие навистина дефинитивно ја признаваа како бугарска и прифатија да се воздржуваат во иднина во поглед на неа, а кои потоа во неа немаат ефектуирани постојани вложувања. Вистина, таа беше окупирана од нив во Првата балканска војна и остана во нивно владеење сè до нивниот дебакл кон крајот на 1916, но тогаш таа падна во рацете на Бугарите и беше управувана од Бугарите скоро две години. Според тоа разумно е да се претпостави дека не се случиле значајни измени во чувството во кој било правец. Според горенаведениот извештај чувствата на населението во Куприли /Велес/ очигледно сега е пробугарско, додека во Иштиб /Штип/, кој отсекогаш бил центар на бугарските комитатиски активности, бугарското чувство е уште повеќе отворено истакнато. Најразумните Срби најдобро знаат дека тие не ќе можат да продолжат да ја држат територијата само со употреба на методи идентични на сега дискредитираниот систем на прускиот милитаризам. Дobar пример е во „Правилникот за општа безбедност“ /“Reglement sur la Surete publique“/ изработен за управување со заземени територии и објавен во Белград на 21 септември 1913, кој им дава на месните власти и судии практично неограничена моќ да располагаат со животите и слободите на населението⁶. Од друга страна, идната позиција на Србите на Балканот е повеќе од доволно обезбедена со скорешното обединување со Југословенскиот блок, чиешто население ќе е двојно повеќе од она во Бугарија. Некои Срби, веројатно, се доста далекувиди, или оптимисти, за да предвидат како крајна цел фузионирање на последнава земја со блокот и како последица од ова се расположени да го поздрават ваквото решение, кое ќе цели, во самиот почеток, да ги отстрани скоро сите извори на судири меѓу нив.

Следново е претходно сугерирано како можна модификација на постојната грчка граница на линијата индицирана погоре:

Од оваа точка на излез од Дојранското Езеро линијата би можела да ја следи Калиновата Долина и средината на Арџановото Мочуриште до точката на Вардар, спротивно од притоците на Горгоп или потокот Бојмица, следејќи ја едната или другата од овие до врвот на Баирактар Тепе и оттука, со оглед на конфигурацијата на теренот, до точката на железницата Солун-Манастир /Битола/ помеѓу Воден и Острово, претходниот од овие би можел да биде оставен на Грција; спуштајќи се потоа до најјужниот дел на Островското Езеро линијата би можела повторно да се спои со сегашната траса спроти Билишта, оставајќи ги Екши-су /Врбјани/ и Флорина /Лерин/ на Бугарија.

Територијата, за која Грција ќе биде повикана да ја предаде под овие услови, би опфатила околу 70 села или помали градови со население кое едвај би можело да се процени на околу 35 000 души. Сите тие биле, во периодот од

⁶ Овој документ во целина е објавен и во извештајот на Карнегиевата балканска комисија. Види: Поранешните Балкански војни (1912-1913), Скопје, 2000, стр. 196-199.

1903 до 1912 година вистинско боиште за патријаршиските и егзархистичките комити, значителен дел од населението, без сомнение, било придобиеено од првата партија, тенденција која, без сомнение, и понатаму се развива во интервали од грчката администрација. Затоа во поглед на техничките и другите вклучителни проблеми, прашање е дали би вредело да се вознемирува постоечкиот договор во овој сектор освен како додаток на повторната спогодба за поважното прашање на српско-бугарската граница.

Северната граница од „неоспорената зона“ помеѓу Србија и Бугарија, исто така, бара техничко усогласување. Сепак, грубо речено, таа може да оди по долината на Крива Река (или уште подобро, со оглед на фактот дека оваа долина овозможува премин кон главниот пат од Ускуб /Скопје/ до Кустендил, врвот на Лисец Планина) и Пчиња до сливот на оваа река во Вардар, потоа покрај долините на Смешница и Слаково до врвот на Караџа Планина, а потоа југозападно до врвот на Дреново или Јама Бистра Планина, оставајќи го Брод и Крчево /Кичево/ на Бугарија, но Гостивар и горната долина на Србите, спуштајќи се до Црн Дрим на точката близу Луково, околу половина пат помеѓу Дибра /Дебар/ и Струга, од каде што би ја следела сегашната траса во западниот свиок кој го опфаќа последниот град и височините кои доминираат околу него. Верувам, оваа линија малку се разликува од онаа којашто е одбележена во картата во прилог на српско-бугарскиот договор од 20-ти февруари 1912 г., но разликите во кој било случај не се материјални.

Да сумирам, прашањето кое бара решение е или потреба од околностите или оправдување на промената на постоечките граници во Македонија што ќе резултира со реставрација на Бугарија во „неоспорената зона“ од 1912 г., со или без тесните реси од територијата која во моментот е грчка.

На едната страна има очигледно и природно негодување на она што може да изгледа како „наградување“ на свиреп и несожалив непријател со подарок на територија која тој самиот ја изгубил во отворена борба, заедно со материјалните тешкотии кои најверојатно ќе се појават со поделбата на бугарската „енклава“ помеѓу териториите на Србија и Грција. Од друга страна се фактите, дека ако се одземе некоја значителна област од „бугарската иридента“ би било спротивно на принципите врз кои беше декларирано дека се води војната и врз основа на кои се најавени да се засноваат и условите за перманентен мир и дека, според оценката на оние чие искуство ги направи блиски со македонското прашање во целина, постоењето на една ваква област неизбежно би претставувало постојана опасност за мирот на Балканот и извор за можни недоразбирања, се разбира и меѓу самите западни сили.

На забелешките против „енклавата“ може да се согледа дека постоењето на заедничка граница во 1914-1915 не ја спречи Грција да ги отфрли своите обврски кон Србија, додека во случај на идни несогласувања постоењето на сугерираната енклава може сигурно да се покаже, од воен начин на гледање, како извор било на слабост било на зајакнување на Бугарија.

Во додаток на двете гореизнесени алтернативи, сега, секако, постои и трета која се состои во тоа што се враќа на проектот од 1903 г. за „Автономна Македонија“, која, бидејќи нема никакво барање за суверенитет од страна на Турција, исто така сега би била „независна“.

Ваквото решение сè уште наоѓа приврзаници во Македонија, а најмногу меѓу сопствениците на имот и трговците во општеството во Солун (редуцирани скоро на исчезнување од грчкото лошо управување), и тоа, без сомнение, ќе биде прифатено како „*pis aller*“ или како пожелна алтернатива од оние делови или секции на населението чијшто аспирации за некое од гореизнесените решенија можеби нема да бидат задоволени. Бугарите, на пример, ако оценат дека тие самите не можат де се надеваат наскоро да ја добијат Централна Македонија, со задоволство би ја виделе неа инкорпорирана во една автономна држава, која тие би можеле сè уште евентуално, да ја присвојат, првенствено пред таа да биде дефинитивно ставена во рацете на Србија и Грција. Но, овие разгледувања самите во себе носат силен аргумент против прифаќањето на вакво решение, бидејќи тоа индицира дека последново би требало да биде разгледувано како финално и неговото прифаќање веднаш би ги отворило вратите за таквите политички маневри, со нивните природни придружници на вооружени чети, со користење на надворешни врски и убиствен раздор, кои, во интерес како на локалното спокојство, така и на општиот мир, би биле предмет на претстојни договарања за еднаш за секогаш да бидат елиминирани. Автономија на Македонија би била прифатлива ако би била придружена со меѓународна контрола, аналогна на мешаната окупација на Крит, или управувана од европски службеници потпомогнати од европски сили.

Каква одлука и да се донесе во однос на политичкиот аспект на прашањето, јасно е, дека во поглед како на трговскиот напредок на самиот град, така и за слободниот развој на трговијата меѓу Западна Европа од една страна и Македонија, Јужна Србија и Бугарија од друга страна, Солун би требало да биде слободно пристаниште и да се обезбеди нерестриktivна комуникација преку железницата со неговиот природен „*hinterland*“. Веројатно и Константинопол / Истанбул/ би требало да биде направен слободно пристаниште со меѓународна контрола, со цел да се обезбеди слободна и непреферинцијална употреба на железниците кои минуваат низ сите земји, би било пожелно „Ориенталниот“ систем, којшто тука бил под австро-германска контрола, да биде до извесен степен интернационализиран.